

PAPER DETAILS

TITLE: Lafzî Degerlendirmelerin Hükme Etkisi (Tevbe Sûresinin 60. Âyeti Örneği)

AUTHORS: Ömer Faruk Atan

PAGES: 578-607

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3705362>

Lafzi Değerlendirmelerin Hükme Etkisi (Tevbe Suresinin 60. Ayeti Örneği)

The Effect of Literary Evaluations on Judgment
(Example of Verse 60 of Surah At-Tawba)

Ömer Faruk ATAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Fıkıh
Anabilim Dalı

Assoc. Prof., Bilecik Şeyh Edebali University Faculty of Islamic Sciences,
Department of Fiqh
Bilecik/Türkiye

ofaruk.atan@bilecik.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9570-9674

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 03 Şubat/February 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08 Temmuz / July 2024

DOI: 10.53683/gifad.1431330

Atıf / Citation: Atan, Ömer Faruk. "Lafzi Değerlendirmelerin Hükme Etkisi (Tevbe Suresinin 60. Ayeti Örneği) / The Effect of Literary Evaluations on Judgment (Example of Verse 60 of Surah At-Tawba)". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 13/26 (Temmuz/July 2024/2): 578-607

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Zekât, insanlık tarihi kadar eski olan ve malî destek niteliği taşıyan bir ibadettir. Müslümanlara farz kılınan zekâtın mahiyeti, formel kuralları ve bu yardımın nerede kullanılacağı ile ilgili hususlar, bir ayet dışında ilkesel olarak buyurulmuştur. Kur'an'da konuyla ilgili detay verilmemekle beraber, Tevbe suresinin altmışıncı ayetinde kimlerin zekât alabileceklerini zikretmiştir. Yüce Allah, bu sınıfları liste olarak sıralamakla bunların dışında kalanların bundan yararlanamayacağını vurgulamıştır. Bu sınıflar için kullanılan isimlendirmeler, lafzın delaleti açısından değerlendirilmiş ve kullanılan terimin kapsamı tartışılmıştır. Böylece literal değerlendirmelerin doğurduğu sonuç ve hükme etkisi fakihler tarafından müzakere edilmiştir. Çalışmamızda semantik açıdan bu değerlendirmelere örnek olarak Tevbe suresinin altmışıncı ayeti incelenmiştir. Ayette mezkûr olan zekât sınıflarının mahiyeti, ulema tarafından ortaya konulan görüş muvacehesinde zikredilmiştir. Bu gruplar için tercih edilen her kelimenin sözlük anlamından da hareketle delaleti ve kapsamı değerlendirilmiştir. Bu kelimelerin diğer nasslardaki kullanımı ve kendisine yüklenen anlam referans alınarak ortaya konulan hükümler belirtilmiştir. Bu sınıflar için kullanılan kelimeler, onların niceliği, sıralanması, zikredilen edatlar, bu edatlarla sınıfların gruplandırılması ve başka edatlarla geçiş yapılması gibi birçok husus, incelenmiştir. ————— 579

Böylece zekâtın verileceği sınıfların kapsamı, alt kısımları, bu taksimata göre zekâtın dağılımındaki görüşler zikredilerek fakihlerin buna dair ortaya koyduğu hükümler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Lafzın Delaleti, Tevbe Suresi, Zekât Fıkhı, Zekât Sınıfları.

Abstract

Zakât is a form of worship with a deep-rooted history in human history and with the aim of financial support in other nations. The nature of this worship, the formal rules and the principles of the use of the charity fund are stated in principle in the verses. The sixtieth verse of the surah of Tawba listed the zakât classes in detail. It has been emphasized that help cannot be provided to those who are outside these classes mentioned by Allāh. The names of the classes were discussed in terms of the instance of the word and the term and evaluated by the faqîhs. The study examined the sixtieth verse of the surah of Tawba as an example in terms of semantical. The nature of the zakât classes in the verse is discussed within the framework of the views of the 'ulamā. The provisions were determined by reference to the dictionary meaning of the words used, the use in other naşş and the uploaded meaning. The words used for the zakât classes, their quantity, their order, the

prepositions mentioned, grouping and transitions were examined and the provisions of the faqīhs were evaluated.

Keywords: *Islamic Law, Indication of Word, Surah At-Tawba, Classes of Zakāt.*

Extended Summary

The use of the words used in naṣṣ in terms of the meaning and/or other meanings, and the effect of the degree and form of clarity to the meaning differs. Accordingly, those who have more than one meaning are called āmm, and those who have more than one meaning are called common, and those who have more than one meaning, which includes all the individuals in which the meaning is realized, without limitation. As the common words are caused by the difference in the Arabic dialects, the same word may be put for a common meaning or used in another sense as a metaphor, depending on the relevance between the word put for a single meaning.

Since the main thing in the words should not be common, if there is this possibility, the non-common side is preferred. In the event that the qualification of being joint is realized, an expressive meaning is not preferred unless there is any presume. Accordingly, the fact that the common word and each of the meanings are meant is controversial between the fukahā', and according to one part, it is possible that all meanings are meant by the common words in - regardless of whether it is positive and negative. 580

Accordingly, in addition to the siyāq and sibāq between the verses, the meaning of the words, the order of the words, the quantity, and the meaning expressed by each of the prepositions used, have an important effect on understanding. Thus, literal evaluations are important in terms of making sense of the verse and knowing its judgment based on it. Although their choice is a case-law issue, the decision put forward by the faqīhs in there constitutes the basis. The literal aspect of the verses is important in determining the scope of the meaning it expresses and the fiqh provision. In order to determine the framework of this, it is necessary to approach the issue methodologically and the other evidence must be in integrity to be taken into account. Otherwise, the result it causes may be different and controversial. Accordingly, in order to understand the importance of approaching the issue, especially in the integrity of the Qur'ān and the Sunnah, it is obligatory to evaluate the subject in all its dimensions based on

the literal evaluation. Thus, the relationship of the Qur'ân with other evidence and its role in understanding the verses are important. For this, first of all, it is necessary to take into account the verses and the string of the words that are in them, the choice of prepositions, and their relations with other verses. In addition, the integrity of the evidence is important, taking into account the application of the verdict of the verses in the Sunnah and the meaning it expresses. For the literal evaluations made, it will be accurate to reach the result in the evaluations in the evaluations in the fiqh sources, as well as the information given by the narration and the commentary, based on the grammar information.

One of the worships that is as old as human history and has the nature of financial support by being obligatory in other nations is zakât. The nature of this, the formal rules and the issues related to where this aid fund will be used are stated in principle in the verses. Together with the prayer and the second degree, the most mentioned zakât was mentioned in general in the same way. Although no details are given on the subject, the zakât classes are listed in some detail in the sixty verses of the surah of Tawba. He emphasized that no help can be provided from this fund to those who are outside of these classes, whom Almighty Allah has monopolized the people who will be given zakât. The nomenclatures used in these classes were evaluated in terms of the sign of the word and the scope of the term was discussed. Thus, the result and judgment effect of literary evaluations was discussed by the faqîhs.

581

In our study, the sixtieth verse of the surah of Tawba was examined as an example of these evaluations in terms of semantic terms. The nature of the zakât classes, which are mentioned in the verse, is mentioned in the opinion revealed by the faqîhs. The meaning and scope of each word preferred for these groups were evaluated based on the dictionary meaning. The use of these words in other naşş and the provisions put forward with reference to the meaning attributed to it are stated. Many aspects such as the words used for these classes, their quantity, their ranking, the prepositions mentioned, the grouping of classes with these prepositions and the transition with other prepositions have been examined. Thus, the scope of the zakât classes, the lower parts, and the opinions in the distribution of zakât according to this division were mentioned and the provisions of the faqîhs regarding this were evaluated.

Giriş

Artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal ve övgü anlamlarına gelen

zekât, fikhî bir kavram olarak “cinsleri belirlenmiş olan belli bir malın tayin edilen orana geldiği takdirde bir kısmını muayyen kişilere verilmesi” şeklinde tanımlanmıştır.¹ Kur’an’da namazdan sonra en çok zikredilen bir ibadet olan zekât; Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabit olarak farz kılınmıştır. Malî bir ibadet olması hasebiyle toplumun bireylerine sosyal açıdan birçok faydası olan bir yönünün olduğu aşîkardır.

Ayetlerde zekât ile ilgili hükümler tafsili olarak zikredilmemiş, meseleye ilkesel olarak yaklaşmıştır. Hadislerde nispeten daha çok detay zikredilmiş ve bunlardan hareketle fukahâ, konuyu ayrıntılarıyla değerlendirmiştir. İki temel kaynak esas alınarak diğer ibadetlerde olduğu gibi vücup ve edâ şartları araştırılmış, bunlardan mükellef ve malla ilgili olanlar belirtilmiştir. Bu şartlardan hareketle zekâta müstahak olan malın neler olduğu, niteliği, oranları, zekât sınıflarının niceliği ve buna göre dağıtılması gibi pek çok husus fakihlerce incelenmiştir.

Kur’an’da zekâtla ilgili diğer konulara nispetle detaylı olarak zikredilen tek örnek, Tevbe suresinin altmışıncı ayetidir. Bu ayette kendilerine zekât verilebilecek sekiz sınıf, liste halinde sıralanmıştır. Ayete hasr edatıyla başlanmış, “sadaka(lar)” sözcüğü kullanılmış, bu gruplar belli bir nicelikle sıralanmış ve “Allah’tan bir farz olarak” ifadesiyle nihayet —582 bulmuştur.²

Ayette kullanılan edatların anlamları, sınıfların edatlarla gruplandırılması, sınıflara farklı edatlarla geçiş yapılması, zekât için sadaka sözcüğünün (çoğul olarak) kullanılması, sınıfların belli bir sıra takip edilerek sıralanması, nicelik açısından tekil veya çoğul kullanılması ve bunun bir fariza olarak zikredilmesiyle ilgili her detay, fukahâ tarafından incelenmiş ve buna yönelik hükümler ortaya konulmuştur. Buna göre ayetteki lafzi değerlendirmelerle kelimenin kapsamı araştırılmış ve ifade ettiği anlamdan hareketle hükme etkisi tartışılmıştır.

Zekâtın sarf yerleri, birçok akademik çalışmaya konu olmuş,

¹ Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrîkî, “Zekâ”, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 7/46; Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, “Zekât”, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 184; Fikret Karaman - İsmail Karagöz - İbrahim Paçacı - Mehmet Canbulat - Ahmet Gelişgen - İbrahim Ural, “Zekât”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 711.

² *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), et-Tevbe 9/60.

bunlardan bazılarında spesifik olarak belli bir sınıf incelenmiştir.³ Bu çalışmaların bir kısmında ise bu sınıfların yeniden yorumlanması ve buna dair tartışmalarla ilgili olmuştur.⁴ Beytullah Aktaş'ın *Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri* bu konuyla ilgili en kapsamlı çalışma olmakla beraber, ayette geçen kelimelerden hareketle verilen anlam tefsir geleneğinde kaleme alınmıştır. Çalışmada kelimelerin lafzi değerlendirmelerinin hükme etkisi belirtilmemiş, çoğunlukla ayette geçen sözcüklerin kapsamı ve anlama katkısı zikredilmiştir.⁵

Ancak çalışmamızda spesifik bir örnek olarak mezkûr ayete geçen kelime ve edatların tahlilinden hareketle buna dair lafzi tartışmaların içtihadı ve doğurduğu hükme etkisi değerlendirilecektir. Ayette zikredilen kelimelere yüklenen anlam ve tanımlarıyla ilgili tahliller yapılarak kapsamı zikredilecektir. Böylece lafzi değerlendirmelerin manaya ve bundan da hareketle hükme etkisi ele alınacaktır. Bu muvacehede değerlendirmelerin çerçevesi ve bununla ilgili diğer hususlar ele alınarak fıkî yönü belirtilecektir. Makalemiz fıkîh ekseninde olmakla beraber tefsir ve Arap dili gibi farklı disiplinlerden de yararlanılmaya çalışılacaktır.

1. Zekâtın Kavramsal Çerçevesi

İslam'ın üzerine inşa edildiği beş temel esastan biri olan zekât, (bedenî, bedenî+mali ve malî olan üçlü taksim içerisinde) malî olan ibadetler kapsamındadır. Sözlükte "artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal ve övgü" anlamına gelen zekât, belli bir malın belirtilen oranından muayyen bir kısmını belli şartlarla tayin edilen kişilere temlik etmek şeklinde tanımlanmıştır.⁶ Zekât, farziyetinden önce Mekî sürelerde zikredilmiş⁷ ve önceki toplumların da bunu vermekle mükellef olduğu belirtilmiştir.⁸ Kur'an'da namazdan sonra -ve çoğunlukla namazla birlikte- en çok

583

³ bk. Osman Kaya, "Tevbe Suresi, 9/60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerlerinden Müellefe-i Kulub Örneği", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 6/42 (Eylül 2019), 2790-2801.

⁴ bk. Yunus Vehbi Yavuz, "Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 308-312; Emrullah Dumlu, "Zekâtın Sarf Yerleri: Modern Tartışmalar ve Yeni Yorumlar", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 765-806.

⁵ bk. Beytullah Aktaş, "Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri", *Diyanet İlmi Dergi* 51/2 (Haziran 2015), 67-86.

⁶ Cürçânî, "Zekât", *et-Ta'rîfât*, 184; Karaman vd., "Zekât", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 711.

⁷ el-A'râf, 7/16; en-Neml, 27/1-3; er-Rûm, 30/38-39; eş-Şems, 91/9 vd. Bu surelerin Mekî olduğu dair görüşler için bk. Ebu Ca'fer Muhammed b. İbrâhîm b. Zübeyr el-Garnâtî, *el-Burhân fî tertîbi suveri'l-Kur'an* (Fas: Vizâretü'l-evkâf ve's-şüûnî'l-islâmiyye, 1990), 57.

⁸ el-Bakara, 2/83; el-Mâide, 5/12; Meryem, 19/31.

zikredilen ibadet olan zekât, bunu çağrıştıracak sadaka, birr ve infak gibi diğer kelimeleriyle de ifade edilmiştir. Nasslarda sarıh bir şekilde zikredilen zekât;⁹ Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabit olarak farz olduğunda görüş birliğine varılmış ve bu konuda herhangi bir ihtilaf aktarılmamıştır.¹⁰ Sosyal açıdan birçok faydası olan zekâtın maddî anlamda desteklemek ve ihtiyaçlarını gidermek üzere birbirine kenetlenmiş bir toplum oluşturmak, infak bilincini geliştirmek suretiyle paylaşım ruhunu aşlamak, toplumsal barışın gerçekleşmesinde katkıda bulunmak ve malı koruma altına almak gibi birçok hikmeti bulunmaktadır.¹¹

1.1. Zekâtın Farz Olma Süreci

Kur'anî bir metot olan tedricilik, diğer bazı hükümlerde de olduğu gibi zekâtın farz kılınması sürecinde de müşahade edilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi Mekke döneminde inen surelerde zikredilen zekâtın bir hazırlık safhası olmuş ve daha önceki toplumlarda da bilinen bir ibadet olarak muhataplarını zihni, buna göre hazırlanmıştır. Böylelikle farz kılınmasından önceki dönemde Müslümanlara infak bilinci aşılanmış ve Medine'deki ikinci dönemde de bir yükümlülük olarak farz kılınmıştır. Zekâtın farz kılınma tarihi tartışmalı olmakla beraber çoğunluğa göre bu, hicretin ikinci yılıdır.¹² Ancak Tevbe suresi Hz. Peygamber'in Tebûk gazvesinden dönüp hacdayken inen bir sure¹³ olduğuna göre, bu surenin hicrî dokuzuncu yılda nazil olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre -mez-kûr surede zekât sınıflarının zikredildiği altmışıncı ayet de dikkate alındığı takdirde- oranları, toplanması ve harcama kalemleri belirlenmiş bir şekilde süreç içerisinde kurumsal bir yapıya kavuştuğu ifade edilebilmektedir.

584

1.2. Genel Olarak Zekâtın Şartları ve Zekâta Müstahak Mallar

Zekâtın vücup (farz olma) ve edâ (geçerli olma) olmak üzere iki yönlü şartı olup, her birisine yönelik başka şartlar da bulunmaktadır. (A) Vücup şartları (1) mükellef ile ilgili ve (2) malla ilgili şartlar olmak üzere iki kısımdır. (1) Mükellef ile ilgili şartlar (a) Müslüman olmak, (b) mükellef olmak, (c) hür olmak ve (d) zekât vermesinin farz olduğunu bilmek olmak

⁹ el-Bakara, 2/177; Buhârî, "Zekât", 1.

¹⁰ Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2004), 1/547.

¹¹ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-akâidetî ve's-şer'î'ati ve'l-menhec* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-mu'âsir, 1991), 10/278-280.

¹² Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye bi-Şerhi'n-Nükâye* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, ts.), 1/475.

¹³ İsmâ'îl b. Kesîr el-Kuraşî, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/331.

üzere dört tanedir. (2) Malla ilgili şartlar ise (a) tam mülkiyet, (b) nema, (c) aslî ihtiyaçtan fazla olma, (d) nisap, (e) yıllanma ve (f) borca karşılık olmama şeklinde altı tanedir. (B) Eda şartları ise (a) niyet ve (b) temlik olmak üzere iki tanedir.¹⁴

Paralar ve ticaret malları gibi emval-ı bâtına ve hayvanlar, toprak ürünleri ve madenler gibi emval-ı zâhira olmak üzere genel olarak iki grup malın zekâtı verilmektir. Bunların tümü taşıdıkları şartlar ve ulaşması gereken nisaba göre; (1) paralar (altın ve gümüş de dahil), (2) ticaret malları, (3) hayvanlar (ve ürünleri), (4) toprak ürünleri ve (5) madenler (ile defineler) olmak üzere beş sınıf maldan zekât verilmektedir.¹⁵

2. Tevbe Suresinin 60. Ayeti

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنَ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁶ ayetinde kullanılan kelimeler, bunların niceliği, seçilen edatlar ve buna bağlı olarak sıralamasından hareketle lafzi değerlendirmeler yapılmış, bunun —585— anlama ve dolayısıyla fikhî hükme etkisi tartışılmıştır.

2.1. Ayetin Muhtevası

Zekâtla ilgili mezkûr ayet; “İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar.”¹⁷ ile “Yine onlardan peygamberi inciten ve “O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır” diyen kimseler de vardır...”¹⁸ ayetleri arasında mu’terize (ara cümle) olarak gelmiş ve zekâtla ilgili olumsuz bir tavır sergileyenlerin peşinden kimlerin bu yardımdan yararlanacağı liste halinde zikredilmiştir.¹⁹

¹⁴ ‘Alâüddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1/302-314; Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/197-199.

¹⁵ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/547; Erkal, “Zekât”, 44/198-202.

¹⁶ et-Tevbe 9/60.

¹⁷ et-Tevbe 9/58.

¹⁸ et-Tevbe 9/61.

¹⁹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn er-Râzî et-Taberistânî, *et-Tefsîrü'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 8/107; Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Suhnûn, ts.), 10/234.

Ayette çoğul olarak sadaka lafzının zekât için kullanılması, devamında sınıflarının tanımı ve kapsamı, nakli delillerle beraber akli/lafzi değerlendirmelere dayanmaktadır. Ayette bu sınıfların sıralaması, niceliği ve kullanılan harf-i cerler manaya etki etmektedir. Fakir, miskin, amil ve müellef-i kulûb olan ilk dört sınıf اللام (temlik: için/ait) harf-i cerri ile rikâb, gârim, sebîlullâh ve ibnü's-sebîl olan diğer dördü ise ي ([de/da] bulunma hali) ile zikredilmiştir. Ancak bu son dördünde ي harf-i cerri tekrar edilerek -rikâb ve gârim ile sebîlullâh ve ibnü's-sebîl şeklinde- ikili olarak zikredilmiştir. Ayrıca fakir, miskin, amil, müellef-i kulûb, rikâb ve gârim çoğul, sebîlullâh ve ibnü's-sebîl ise tekil olarak kullanılmıştır. Bu literal farklılıkların hükme nasıl bir etkisi olduğu değerlendirilmiştir.

2.2. Ayetteki Kelimelerin Lafzi Değerlendirmeleri ve Hükme Etkisi

Lafzın vazolunduğu manaya delaleti, başka manalarda kullanılması ve bununun açıklık derecesi açısından hükme etkisi farklılık arz etmektedir. Tek bir manaya delalet eden lafza *hâss*,²⁰ sınırlı olmaksızın mananın kendisinde gerçekleştiği bütün fertleri kapsayana *âmm*²¹ ve birden fazla manaya sahip olanlara ise *müşterek*²² denilmektedir. Müşterek lafızlar, dil ve lehçe farklılıktan ve/veya mecaz olarak kullanmaktan da 586 kaynaklanabilmektedir. Müşterek olmama, asıl olduğu için karine olmadığı sürece lafzın delalet ettiği muayyen bir mana tercih edilememektedir. Buna göre müşterek lafızla manalardan her birinin kastedilmiş olmasını Hanefîler'in çoğu kabul etmezken,²³ Şâfiî ve bir kısım fukahâ - olumlu/olumsuz fark etmeksizin- nasstaki müşterek lafız ile bütün manaların kastedilmiş olmasının mümkün olduğunu savunmaktadır.²⁴

Ayetlerin siyak ve sibakı, kelimelerin seçimi, sıralanması, niceliği, kapsamı ve kullanılan edatlar, ulema tarafından semantik açıdan

²⁰ Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Bırhân fî usûli'l-fikh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 111; Muhammed b. Ferâmûz b. Ali (Molla Hüsrev), *Mirkâtü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012), 24; Zekiyüddîn Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 311.

²¹ Cüveynî, *el-Burhân*, 111; İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1432/2011), 2/219; Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vusûl*, 70; Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 345.

²² Cüveynî, *el-Burhân*, 121; Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vusûl*, 86.

²³ Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vusûl*, 86.

²⁴ Cüveynî, *el-Burhân*, 121; Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1432/2011), 2/596-597; Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011), 1/452-453; Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vusûl*, 86-87 (dipnot); Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 360.

değerlendirilmiştir. Bunların her birinin diğeriyle olan ilintisi araştırılmış, sözlük anlamından hareketle terimsel tanımı yapılmıştır. Böylece ıstılahların tanımı ve çerçevesine göre belli bir metotla meseleye yaklaşan her bir fakihın düşüncesi farklı olmuştur. Buna göre kapsamı ve ifade ettiği hüküm, Arap dili de dikkate alınarak ortaya konulmuştur.

2.2.1. Edatlar

1) **هنا**: Ayetin başında kullanılan (هنا) hasr/kasr (vurgu/tahsis) edatından hareketle, zekât hakkında subjektif bir bakış açısını ortadan kaldırılmıştır. Bunun dışında kalanların bundan herhangi bir pay almaya müstahak olmadığı belirtilmiştir. Böylece zekât kasr-ı izafi (nisbî sınırlama)²⁵ ile sadece zikredilen sekiz sınıfla sınırlı olduğu vurgulanmıştır.²⁶ Çünkü bunun belli kişilere ait olması, beyan makamında olup bununla sınırlı olmasından anlaşılmaktadır. Zira kasr, manada müşterek olarak kullanılması dışında hakikî ve izafî olarak birlikte kullanılmamaktadır.²⁷

2) Harf-i Cerler

a) **اللام**: Fakir, miskin, amil ve müellef-i kulûb olan ilk dört sınıfa başlanırken kullanılan **اللام** harf-i cerri, mülkiyet ve istihkak anlamındadır.²⁸ İlk dört sınıf için kullanılan bu edattan hareketle aldıkları zekât, onların hakkı olduğu için bunu temlik etme ve bunda dilediği şekilde tasarruf etme yetkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

b) **عليها** şeklinde *amil*den sonra zikredilen **علي** harf-i cerri, talîl (gerekeçe/“...için”) anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Çünkü bu edatın zikredilmesindeki gaye, amilin bu konuda yeterli ve (devletten aldığı) belli bir yetkiye sahip olduğunu ifade etmek içindir. Bunun yanı sıra onların, zekât toplamakta büyük bir zahmete katlandığını göstermektedir. Bundan dolayı amilin zekâta müstahak olması, yaptıkları işin zekâtın faydasına ve bunun zahmet olduğuna yönelik bir ima taşımaktadır. Ayrıca harf-i cerrin

²⁵ Hakikat ve vakıya uygunluk açısından kasr; (1) **kasr-ı hakikî** (: maksûrun, maksûr-u aleyh dışında taşınmasıyla birlikte, yapılan tahsisin hakikate ve vakıya uygun olması) ve (2) **kasr-ı izafî** (: maksûr-u aleyhe kendi dışındaki bütün varlıklara nispetle değil, sadece belirli tek bir şeye nispetle herhangi bir vasfın tahsis edilmesi) olmak üzere iki kısma ayrılır. bk. Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-me'ânî* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.), 140-144; Hikmet Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi* (İzmir: Nil Yayınları, 1999), 209-211.

²⁶ Râzî, *Mefâtilu'l-ğayb*, 8/107.

²⁷ Teftâzânî, *Muhtasarü'l-me'ânî* 142; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/235.

²⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/237.

istilâ-i mecazî anlamında olabileceği de zikredilmiştir. Çünkü amil, mecazen/vekaleten devlet başkanı adına toplamak suretiyle bir tasarrufta bulunduğu için bu konuda bir üstünlüğü (nüfuzu) bulunmaktadır.²⁹

c) في: Ayetin başlangıcındaki اللام’ dan rikâb, ğârim, sebîlullâh ve ibnû’s-sebîl olan son dört sınıfta في harf-i cerrine udul edilmiştir. Çünkü zekât ile ilgili hakke diş, rikâbın sahsına de ğil bu alanda kullanılmasına delalet etmektedir.³⁰ Buna göre harf-i cer, zarf-ı mecazî anlamında olup, (فك الرقاب: kölelerin **azadı** şeklinde) rikâbtan önce bir tamlananın takdir edilmesine ihtiyaç kalmamıştır. Böylece köleler(in azat edilmesi) için bu mal, şahıslarına de ğil ait oldu ğu yere verilmesi ifade edilmiştir. Şayet bu edat, اللام anlamında olsaydı zekâtın (mülkiyetlerine geçirmek üzere) bizzat kendilerine verilmesi şeklinde anlaşılacaktı.³¹ Ancak burada amaç, (herhangi bir özel mülkiyet hakkı olmayan) kölelere verilen zekâtın genel manada şahıslarına ait olmadığı ve bunun belli bir gaye için sadece kullanılabilece ği vurgulanmıştır.

2.2.1. Kelimeler

1) الصدقات (Sadakalar): Hasr edatından sonra ayete, “sadaka” — 588

kelimesinin ço ğulu ile başlanmıştır. Hayır yönüyle maddî/malî ödemeleri de içine alınacak en kapsamlı kelime infak olmakla beraber, burada zekât yerine -farz, vâcib ve nafile olan di ğer infakları kapsayacak genişlikte-sadaka kelimesi kullanılmıştır. Kur’an’da tekil olarak beş³² ve ço ğul olarak sekiz³³ defa olmak üzere toplam on üç yerde sadaka sözcü ğü kullanılmıştır. Sadakanın zikredildi ği bütün yerler zekât anlamında olmadığı için bunun farz olana hamledilmesi delil ve karinelerden hareketle içtihadî bir konudur. İlgili ayetin sonunda “farîza” kelimesinin kullanılmış olması,³⁴ buradaki sadakanın hükmünü ifade etmektedir. Ancak özellikle sadaka lafzının kullanılması farz kılınma sürecindeki tedricilik, infaka teşvik ve kelimenin ifade etti ği sözlük anlamı (sadakat/do ğruluk) gibi anlamlara işaret etmesi de muhtemeldir. Ayrıca bu kelimenin ço ğul olarak getirilmesinin hikmeti ise zekâtının verilmesi gereken birçok malı kapsayacak nitelik oldu ğu

²⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/235-236.

³⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 10/259.

³¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/236.

³² el-Bakara, 2/196 ve 2/263; en-Nisâ, 4/114; et-Tevbe, 9/103; el-Mücâdele, 58/12.

³³ el-Bakara, 2/264, 2/271 ve 2/276; en-Nisâ, 4/4; et-Tevbe, 9/58, 9/60, 9/79 ve 9/104; el-Mücâdele, 58/13.

³⁴ et-Tevbe, 9/60.

değerlendirilmektedir.

2) فريضة (من الله) ([Allah'tan] Bir Farz Olarak): anlamındaki bu sözcükle, yukarıda belirtildiği gibi sadakanın hükmü belirtilmiştir. Böylece buna muhalefet etmekten alıkoyarak, belirtilen sınıfların dışında zekâtın verilmemesi talimatı verilmiştir. Zira “Yüce Allah kendisi bunda hükümde bulununcaya kadar ne bir peygambere ne de bir başkasına zekâtlarla ilgili bir hükümde bulunmasına rıza göstermemiş ve böylece bunu sekiz paya bölmüştür.”³⁵ şeklindeki rivayette nakledildiği gibi buna uyulması istenmiştir. Buna göre hâl (durum zarfı) olarak gelen bu kelime, geniş bir kapsamı olan sadakayı daraltarak bu ibadetin hükmünü ve sadece bu sekiz sınıfa verilebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca bu husus Allah’a nispet edilerek zekâtın hükmü ve dağıtılmasının tevkifi olduğu için kulun yorumuna kapalı olduğuna işaret etmiştir.

2.2.2. Sınıflar

1) الفقراء (Fakirler): Fekâr (omurga/bel kemiği) kökünden türeyen ve omuruna bir şey isabet eden kişi anlamındaki fakir, ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar bir kazanç ve mala sahip olmayandır.³⁶ Fakirin tanımı ve bundan hareketle kimler olduğu fukahâ arasında ihtilaflıdır. Yoksul anlamında malı ve kazancı hiç olmayan veya olup da yeterli olmadığı için muhtaç olan kişi şeklinde iki yaklaşım vardır. Fukahâ bundan hareketle ihtiyaç durumunun miskinden iyi olup olmaması hususunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Genel olarak Hanefî ve Mâlikîler’e göre fakir, miskinden daha iyi halde kişi iken;³⁷ Şâfiî ve Hanbelîler’e göre ise miskinden daha aşağı konumda olan ve ihtiyacını giderecek bir mal ve/veya kazanca sahip olamayacak kadar bir yokluk içinde olandır.³⁸

Buna göre Hanefîler’e göre fakir, nisap miktarından az bir mala sahip

³⁵ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), “Zekât”, 17 (No. 1630).

³⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 8/110; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 10/259.

³⁷ Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-‘Înâye şerhu’l-Hidâye* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007), 1/585; Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Hattâb er-Ru’aynî, *Mevâhibü’l-celîl lişerhi Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007), 3/219.

³⁸ İbrâhim el-Beycûrî, *Hâşiyetü’l-Beycûrî ‘alâ Şerhi’bni’l-Kâsım* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1434/2013), 1/541; Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu’l-kebîr ‘alâ metni’l-Muknî* (Cîze: Dâru Hicr, 1415/1995), 7/206-207; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/235; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 10/262.

olan veya nisaba malik olup ihtiyacı olanını karşılamayan kişidir.³⁹ Bundan dolayı birkaç nisaba sahip olmakla beraber, bunlar ihtiyacını karşılamıyorsa fakir kapsamında değerlendirilmektedir. Fakir olma vasfı devam ettiği sürece ona zekât verilmesinin caiz olduğundan, günlük geçimi ve giyimi olan fakirin dilenmesi helal olmamaktadır.⁴⁰ Mâlikîler'e göre ise nisap miktarına sahip olup bundan dolayı zekât vermesi farz olsa da yıllık olarak kendisi için yeterli olan maldan daha azına malik olan kişidir. Zengin olan oğlunun fakir olan babasına bakması gerektiği için geçimi başkasına ait olan fakire zekât verilmediği gibi kendisine gelirin yeterli olan zanaatkâra da verilmemektedir.⁴¹

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre fakir, kendisine yetecek veya ihtiyacını giderecek kadar malı ve/veya kazancı olmadığı gibi, nafakasını yeterli bir şekilde karşılayacak kocası, üstsoyu ve altsoyu olmayandır. Hanbelîler ayrıca kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu ailesine bir yıllık yetecek nafaka miktarında zekât verileceğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra yeme, giyinme ve mesken olarak -on bin liraya ihtiyacı olup da sadece üç bin lira bulabilen gibi- yeterli bir imkana sahip olmayandır. Çalışmaya engel olan bir durumu olmayıp sağlıklı olan bir kişinin kendisine ait bir evi olup, daha iyisinde oturmak için zekât talebinde bulunması da bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁴² Şâfiî ve Hanbelîler'e göre fakirin miskinden ekonomik olarak daha aşağıda olduğuna dair ileri sürdükleri akli ve nakli deliller şunlardır:

590

Sıralamalarda önem durumuna göre zikredildiğine ve ayette bu sınıflardan ilki olan "fukara" ile başladığına göre fakir, bu konuda daha muhtaç olandır. Ayrıca "O gemi, denizde çalışan bir takım **miskîn** kimselere ait idi."⁴³ ayetinde geçtiği gibi miskinlerin kendilerine ait çalıştıkları bir gemileri olduğu zikredilmiştir. Zira Kur'an'da bir şeye malik olmakla beraber kendisine fakir olarak isimlendirildiği görülmemiştir.⁴⁴ Ancak Hanefî ve Mâlikîler'e göre ayette gemiye sahip olanların miskin olarak nitelenmesi

³⁹ 'Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/464; Bâbertî, *el-Înâye*, 1/585.

⁴⁰ Abdurrahman el-Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh 'ala'l-mezâhibi'l-erbe'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 1/562.

⁴¹ Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *ez-Zahîra* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), 3/144; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/564.

⁴² Ebû Bekr 'Osmân b. Muhammed Şettâ ed-Dimyâtî, *Hâşiyetu İ'âneti't-tâlibîn 'alâ halli elfâzi Fethi'l-mu'în* (Dimeşk: Dâru'l-Menhel, 1429/2008), 2/366; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012), 2/778; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/262.

⁴³ el-Kehf 18/79.

⁴⁴ Râzî, 8/110; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/779.

ekonomik durumlarıyla ilgili olmayıp, gemilerini gasp edilmesine engel olmaktan aciz olmalarıyla ilgili bir acıma ifadesidir.⁴⁵

Bunun yanı sıra Rasûlullâh'ın "Allah'ım! Beni **miskin** olarak yaşat, **miskin** olarak ruhumu al ve beni **miskinlerin** zümresinde haşret!"⁴⁶ duasında miskin olmayı dilemiş ve fakirlikten Allah'a sığınmıştır.⁴⁷ Zira şiddetli bir ihtiyaç halini talep ederken, bundan daha iyi olan bir halden sığınması caiz olmamaktadır. "**Miskin**, bir iki lokma veya bir iki hurma isteyerek insanlar etrafında dolanan değil, onun ihtiyacını karşılayacak ve ona tasaddukta bulunacak bir zengin bulamayıp insanlardan istemeyendir."⁴⁸ şeklindeki hadiste de bir yönüyle miskinın tanımı ve özellikleri zikredilmiştir. Ayrıca "mefkûr (مفقور)" sözlükte: sırtından bir omurga kemiğinin çıkarılmasından dolayı beli kopan demektir.⁴⁹

2) المساكين (Miskinler): Fakir ile ilgili değerlendirmelerde belirtildiği gibi miskinın tanımında da iki farklı görüş vardır. Sükûn (sakin/sessiz olma)dan türeyen ve imkanlarından dolayı aciz olduğu için iskân (eli kolu bağlı) halinde olan miskinın⁵⁰ tanımı Hanefî ve Şâfiîler arasında tartışmalı olup mesele, kişinin ekonomik seviyesiyle ilgilidir. Zira Hanefîler miskinı, malı ve kazancı hiç olmayan veya olup da yeterli olmayan şeklinde tanımlarken,⁵¹ Şâfiîler malı ve kazancının ihtiyaçlarını karşılamayan kişi olduğunu ifade etmiştir. Buna göre on bin liraya ihtiyacı olup, dört bin lirası olan Hanefîler'e göre fakir ve Şâfiîler'e göre miskinken, yedi/sekiz bin lirası olanı ise iki mezhep, tam tersi bir niteleme yapmaktadır. Bununla beraber iki görüş sahibi, fakirlik ve miskinliğin zaman ve mekâna göre gerekli olan asgari geçimliliğin altındaki bir sınır olması düşüncelerinden dolayı ortak paydaya sahiptir.⁵²

591

Sahabeden İbn Abbâs (ö. 68/687-88) ve tabiinden Zührî'ye (ö. 124/742)

⁴⁵ Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/113; Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/145; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8/110; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/778 (dipnot).

⁴⁶ Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), "Züh'd", 7 (No. 4126).

⁴⁷ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/779.

⁴⁸ Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Kahire: Dâru's-Şa'b, 1987), "Zekât", 53 (No. 1476).

⁴⁹ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/779; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/262.

⁵⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/

⁵¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 2/464; Bâbertî, *el-İnâye*, 1/585.

⁵² Beycûrî, *Hâşiyetü'l-Beycûrî*, 1/542; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/778; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/259.

nispet edilen görüşü benimseyen Hanefî, Mâlikî ve bazı filologların görüşlerine göre -vücudunu örtmek için çamur süren kişinin “yahut yerde sürünen bir *miskini*”⁵³ ayetinde buyrulduğu gibi- miskin, fakirden daha muhtaç bir halde olmalıdır.⁵⁴ Zira ayette zikredildiği gibi miskin, herhangi bir meskeni olmadığı için barınma sorunu yaşayan ve bundan dolayı azami derecedeki yokluk ve sıkıntısına delalet etmektedir.⁵⁵

Şâfiî ve Hanbelîler miskinın, fakir anlamında kullanılmasının caiz olduğunu ve bu nitelemeden genelleme yapmanın gerekli olmadığını ifade etmiştir.⁵⁶ Onlara göre miskin, kendisine yetecek kadar bir mal veya helal bir kazanca sahip olmayandır. Buna göre ihtiyacı olanın yarısına ve daha fazlasına malik olan veya kazanabilen, ancak kendisine yetecek miktara ulaşamayan kişiye miskin denilmektedir. Bu şekildeki kazanca sahip olanın ihtiyaçlarını tespitte güne gün olması esas alınırken, kendisi dışında bakmakla yükümlü olduğu kişiler için ise ortalama yaş olup bunun altmış iki yıl olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷ Şâfiîler’e göre alacağı miktarın kalan ortalama ömrün yarısına veya yarısından çok olana yetecek kadar bir mal veya helal bir kazanca muktedir olana miskin denilirken;⁵⁸ Hanbelîler’e göre ise bu süre -ailesiyle beraber- bir yıl üzerinden hesaplanmaktadır.⁵⁹

Ebû Yûsuf (ö. 182/798), İmam Muhammed (ö. 189/805) ve Ebû Alî el-⁵⁹² Cübbâî’ye (ö. 303/916) nispet edilen bir görüşe göre fakir ve miskinın tekit kabilinden olduğu veya bunun tayin edilmesinde örfün esas alınması gerektiği şeklindedir.⁶⁰ Ancak genel olarak ikisi farklı kabul edilmekle beraber, kişinin fakir (veya miskin) olarak nitelemesindeki lafzi tartışmalar, zekâta müstahak olan kişiler açısından pratik olarak bir faydası bulunmamaktadır. Sadece vasiyet, vakıf ve adaklarda fakir veya miskin olarak belirtilmesine değişebileceği belirtilse de⁶¹ bunun yanı sıra (ileride izah edileceği gibi) Şâfiîler’in (her sınıftan en az üç kişiye) zekâtın dağıtılması şartında da etkisi olması açısından farklılık arz etmektedir.

⁵³ el-Beled 90/16.

⁵⁴ Bâbertî, *el-İnâye*, 1/585-586; Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/144-145; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/562-564; İbn Manzûr, “s-k-n”, *Lisânü’l-Arab*, 7/222.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtilu’l-ğayb*, 8/111; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, 2/779; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 10/263.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtilu’l-ğayb*, 8/111.

⁵⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, 2/779.

⁵⁸ Beycûrî, *Hâşiyetü’l-Beycûrî*, 1/542; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/566.

⁵⁹ ‘Alâüddîn Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fî ma’rifeti’râcih mine’l-hilâf* (Cîze: Dâru Hicr, 1415/1995), 7/256; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/565.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâ’i*, 2/465; Râzî, *Mefâtilu’l-ğayb*, 8/109; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/235 ve 10/238.

⁶¹ Bâbertî, *el-İnâye*, 1/586; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 10/262.

3) **العاملين عليها (Bununla Görevli Olanlar):** Sözlük açısından iş yapan/işçi anlamındaki amil, ayetin siyak ve sibakından hareketle zekâti tahsil ve toplamasında çalışan vergi memurlardır.⁶² Bu görevi üstlenen kişilerin adil ve zekât fıkını bilmeleri şart koşulmuştur. Hz. Peygamber döneminde bu sınıf fiili olarak mevcut olup, Hüzeyl kabilesinin zekâtlarını toplamakla Hamel b. Nâbiğa el-Hüzelî'yi görevlendirildiği nakledilmektedir.⁶³

Amil sadece öşrü toplayan (âşir) değil, aynı zamanda bunu kayda geçiren (kâtip), müstahakları arasında dağıtan (kâsım), malı koruyan, mal sahiplerini toplayan (hâşir), hakkenenleri bilen (arîf), hayvanları sayan, ölçen, tartan ve çoban da bu kapsamda kabul edilmektedir. Buna göre beytülmaldeki mallarla ilgili -kadı ve vali hariç- zekât konusunda kendisine ihtiyaç duyulan her görevli amil olarak değerlendirilmektedir. Zekâti teslim sırasında ölçme ve tartma ücretinin yanı sıra diğer masraflar da -teslimi ona ait olduğu için- malike aittir. Zekât toplama memuruna verme sırasındaki masraflar ise memurların payından alınmaktadır.⁶⁴

Hanefîler, genel anlamda zekât ve özelde öşürleri toplamak üzere devlet otoritesi tarafından tayin edilen amili, zekât toplama memuru olarak tanımlanmış ve yaptığı işin miktarınca zekât alacağını ifade etmiştir.⁶⁵ Mâlikîler ise amilin kapsamını daha geniş tutarak, zengin de olsa zekât işinde koşuşturan, kâtiplik yapan, dağıtan ve zekâta tabi her türlü hayvanı toplayan kişi olduğunu dile getirmiştir. Amilin fakir olması durumunda ise zekâta iki özelliğiyle müstahak olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶

Şâfiîler ise zekât toplamada -çalışan, kâtiplik ve bekçilik yapan gibi- bu konuda herhangi fiilî bir emeği olanlar şeklinde kabul etmiştir. Amilin yaptığı görev öncesinde herhangi bir ücret belirlenmemesi durumunda, devlet başkanının verdiği ecir misil miktarını alabilmektedir.⁶⁷ Hanbelîler ise zekâti tahsil etmek için kendisine ihtiyaç duyulan memurlar olduğunu ve ücreti kabilinden kendisine zekât verildiğini belirtmektedir.⁶⁸ Bunun ücret tarafı düşünülmeden -muhtaç olduğu için kendisine zekât olarak verilmiş

⁶² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/235; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/779; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/259.

⁶³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/236.

⁶⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/779-780.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 2/465; Bâbertî, *el-İnâye*, 1/585; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8/113; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/562-563.

⁶⁶ Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/145-146; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/564.

⁶⁷ Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/566.

⁶⁸ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 7/222, 7/227; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/565.

olsaydı- zengin olduğu takdirde bunu alması helal olmazdı. Ancak zengin olsa da amil adıyla zekât alabildiği için kendisine verilenin ücret karşılığında olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁹

İlk iki sınıftan sonra zekât toplamayla görevli memurlarının zikredilmesi, zekâtın kurumsal yönüyle ilgilidir. Zira zekâtın, fakir ve miskine müesseseseleşmeden de yardım edilebileceği ifade edildikten sonra, bunun devlet eliyle olan kısmı zikredilerek kurumsal yönüne işaret edilmiştir. Böylece ilk iki gruptan sonra zikredilecek diğer sınıflarda yoksulluk şart olmadığı halde devletin zekâtı toplayarak dağıtma hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır.⁷⁰

4) المؤلف قلوبهم (Kalpleri [İslam'a] ısındırılanlar): Bu kişilerin kapsamı ve çeşitleri ile ilgili değerlendirmeler fakihler tarafından yapılmıştır. Bunların, Hz. Peygamber döneminde Ebû Süfyân b. Harb gibi Müslüman oldukları halde İslam'a dair niyetleri zayıf olanlar, Âmir b. Tufeyl gibi çetin bir küfre sahip olanlar ve Safvân b. Ümeyye gibi kafir olmakla beraber İslam'a meylini izhar edenler olmak üzere birkaç grup olduğu değerlendirilmiştir.

Resulullah döneminde toplam sayısının otuz dokuz erkek olduğu 594 aktarılan⁷¹ bu kişilerden bazıları yeni Müslüman oldukları, diğer bir kısmının ise toplumda bir saygınlıkları olduğu için onlara zekât vermek ve gözetmekle kendileri ve emsallerinin Müslüman olması hedeflenmiştir. Zira Hz. Peygamber, toplum üzerindeki etkilerinden dolayı Müslüman olmadıkları halde 'Uyeyne b. Hısn, Akra' b. Hâbis ve 'Abbâs b. Mirdâs'a zekât vermiş ve eşraf kabul edilen bu şahıslarla ülfet kurarak Müslüman olmalarını amaçlamıştır. Ayrıca kafirlere savaşma veya zekât verilmesine engel olma gibi durumlarda destekte bulunanlara verilen de bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Buna göre müellefe-i kulûb genel olarak; (1) Ebû Süfyân b. Harb gibi yeni Müslüman olup bu konuda sebat etmesi için kendisine zekât verilenler, (2) Zibrikân b. Bedr gibi Müslüman olup toplumunda bir karşılığı olan ve kendisine zekât verildiği takdirde başkalarının da Müslüman olması ümit edilenler ve (3) kafirlere mücavir olan hudutlarda mukim olup, kendisine zekât verildiği takdirde kafirlerin kötülük yapmalarına engel/yardımcı

⁶⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/780.

⁷⁰ Aktaş, "Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri", 79.

⁷¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/236.

olanlar olmak üzere üç kısım iken; ⁷² Şâfiîler buna “(4) Hz. Ebû Bekr’in Ridde yılında ‘Adî b. Hâtım’e verdiği gibi zekât vermeyenlerin kötülüklerinden alıkoyarak onların da zekât vermelerini sağlayanlar” şeklinde bir kısım daha ekleyerek dörde çıkarmıştır.⁷³

Bu taksime girip de kafir olanlara zekât verilmesinde ihtilaf edilmiştir. Hanefî ve Şâfiîler, kalplerinin ısınması dahil başka bir gerekçeden dolayı kafirlere zekât verilmeyeceğini ifade etmiştir. Bunun verilmesi Müslümanların sayısının az ve düşmanlarının çok olduğu İslam’ın başlangıcına mahsus olup Allah, Müslümanları aziz/üstün kılınca onları kafirlerin ülfetine muhtaç bırakmamıştır. Ayrıca en doğru görüşe göre Allah Rasûlü, müellefe-i kulûb adı altında onlara zekât değil, ganimetten kendisine tahsis edilen yirmi beşte birlik paydan vermiştir. Hulefâ-i Râşidîn de onlara zekât vermemiş ve Hz. Ömer “Bizler İslam(’a girmeleri) için bir şey vermeyiz. Dileyen iman etsin ve dileyen de inkâr etsin” şeklindeki sözü nakledilmiştir.⁷⁴

Bundan dolayı sadece (Müslüman olup, başkalarının da Müslüman olmasına vesilen olan) ikinci kısımdakilere verilebileceği söylenirken, en doğru görüşe göre cumhur, diğerlerine de verilebileceğini ifade etmiştir.⁷⁵ Hanefîler, Hz. Ebubekir’in hilafeti sırasında müellefe-i kulûba zekât verilmediğini ifade etmiştir.⁷⁶ Mâlikîler ise bunlar, Müslüman olmaları teşvik edilen kafirler -veya zayıf bir görüşe göre ise imanın gönüllerinde tam anlamıyla yer etmesi için kendilerine zekât verilenler- şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁷ Hanbelîler’e göre ise bu sınıf; toplumunda bir karşılığı olup, Müslüman olması ümit edilen, kötülük yapmasından çekinilen, Müslüman olmakla beraber imanının güçlenmesine veya iman etmediği halde kafirlerden onun gibilerinin Müslüman olması ümit edilen ya da zekâtı vermeyenlerin zekâtı toplanmasında kendisine ihtiyaç duyulan kişilerden oluştuğu için ülfet oluşacak kadar kendisine zekâtan verilebilmektedir.⁷⁸ Zira Hz. Peygamber Müslüman olan müellefe-i kulûba zekât verdiği gibi, iman etmediği halde -Ebû Süfyân b. Harb, Safvân b. Ümeyye, ‘Uyeyne b. Hısn, ‘Akra b. Hâbis ve ‘Abbâs b. Mirdâs gibi- bazı

⁷² Abdulğani el-Ğunaymî el-Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017), 1/233-234

⁷³ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 8/114; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/566.

⁷⁴ Beycûrî, *Hâşiyetü’l-Beycûrî*, 1/542; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 3/365.

⁷⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 10/259.

⁷⁶ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâ’i*, 2/468; Bâbertî, *el-‘Înâye*, 1/584; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/563.

⁷⁷ Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/146; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/564.

⁷⁸ İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 7/231-232; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/565.

kişilerin kalplerini İslam'a ısındırmak için yüzer deve ve 'Alkame b. 'Ulâse'ye de Huneyn ganimetlerinden vermiştir.⁷⁹

Buna göre fukahâ, kafir olan müellefe-i kulûba zekât verilmesinde ihtilaf ettiği gibi, Hz. Peygamber'den sonra bu payın olup olmamasında da farklı içtihatlarda bulunmuştur. Hanefî ve Mâlikîler'e göre müellefe-i kulûbun payı İslam'ın yayılması ve üstün gelmesiyle tümünden düşmüş ve artık buna ihtiyaç kalmamıştır. Bu konu sahabe icmasıyla sabit olduğuna göre onların yaklaşımında zekât sınıfları artık sekiz değil, yedidir.⁸⁰

Buna göre ayetteki hüküm baki olup nesh edilmediği söylenirken, ilk görüş sahipleri ise hükmünün baki olup olmamasında ihtilaf etmiştir. Mâlikîler'den bazı fakihlerin de dahil olduğu bir grup âlime göre müellefe-i kulûb hükmü baki olup, nesh edilmediği için ihtiyaç durumunda onlara verilebilmektedir.⁸¹ Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin onlara vermeme yönündeki görüşü, bu payın düştüğüne değil maslahat eksenli dönemsel olarak buna ihtiyaç kalmadığına hamledilmektedir.⁸² Ayrıca Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebû Bekr, ihtiyaç halinde bu paydan zekât vermiştir. Onlara zekât verilmesindeki gaye, artık/sadece Müslümanlara olan desteklerinden dolayı değil, aynı zamanda İslam'a rağbet etmelerini sağlama ve ahirette herhangi bir cezayla karşılaşmamalarına yöneliktir.⁸³

596

5) الرقاب (Kölelik/Boyunduruk): Bunlar, efendisiyle sözleşme yapan kölenin özgürlüğüne kavuşması için kendisine zekât verilen ve azat edilsin diye satın alınan veya fidyesi verilen kişilerdir.⁸⁴

Hanefî ve Şâfiîler'e göre rikâb, iş ve kazançla taksitlerini ödeyecek durumda olamayan sözleşmeli Müslüman kölelerdir. Böylece kendisine zekât verilerek özgürlüğüne kavuşması amaçlanan kişinin Müslüman ve mükâteb (sözleşmeli köle) olması gerekmektedir. Şayet bu payla köle satın alınırsa, zekât onlara değil efendilerine verilmiş olur ki bu şekilde olması gereken temlik gerçekleşmemiş olmaktadır. Zira "Allah'ın size verdiği maldan onlara verin."⁸⁵ ayetindeki kendilerine verilmesi istenen kişileri, İbn 'Abbâs

⁷⁹ Râzî, *Mefâtilu'l-ğayb*, 8/113.

⁸⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/111; Bâbertî, *el-Înâye*, 1/584; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/270.

⁸¹ Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/146.

⁸² Kaya, "Tevbe Suresi, 9/60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerlerinden Müellefe-i Kulub Örneği", 2797.

⁸³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/780-781.

⁸⁴ Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî (İbn Rüşd), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1999), 4/90; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/259.

⁸⁵ en-Nûr 24/33.

mükâteb olarak tefsir etmiştir.⁸⁶ Ayrıca Şâfiîler bu kitâbetinin sahih, bu borcu ödeyecek miktarın yanında olmaması ve bizzat zekât verenin mükâtebi olmaması gerektiğini şart koşmuştur.⁸⁷

Mâlikî ve Hanbelîler'e göre özgürlüklerine kavuşmaları için zekâtla desteklenenlerin yanı sıra, bu payla köle satın alınarak azat da edilebilmektedir. Çünkü burada rikâb (boyunduruk) zikredildiğine göre bunda azat edilme murat edilmiştir. Bundan dolayı bu şekilde azat edilen kölelerin velayeti Müslümanlara ait olup, öldükleri zaman varisleri olmadığı takdirde malı, beytülmale intikal etmektedir. Ayrıca özgürlüğüne kavuşturma kefaretlerde de olduğu gibi (sözleşmeli olmayan) normal kölelerde de olabilmektedir.⁸⁸ Hanbelîler'e göre kitâbet borcunun vadesinin gelmesi şart olmayıp, zamanı gelmeden önce de kendisine bunu ödeyecek miktarda zekât verilebilmektedir.⁸⁹

Mükâtebin zekât alma şartı, Müslüman ve muhtaç olması gerekmele beraber, şu anda dünyada uluslararası olarak ilga edilip yasaklandığı için kölelik bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu paydan zekât vermek fiilen mevcut olmayıp, şartların gerçekleştiği zaman buna dair şer'î bir engel bulunmamaktadır.⁹⁰ Ayrıca kelimenin ifade ettiği "özgürlüğüne kavuşturma" anlamından hareketle cezaevinden kefaletle tahliyesi mümkün olan ve maddî imkanları olmayanlara bu paydan zekât verilmesi Kur'an'ın getirdiği evrensel hükümlere uygun olduğu düşünülmektedir. 597

6) الغارمين (Borçlular): Bu kişilerin borcun niteliğine göre birkaç çeşidi bulunmaktadır. Gârim, üzerindeki borçları ödeyecek kadar malı olmadığı için, alacaklıların borçlunun malından mahrum olması veya borçlunun kalan malla hayatını idame ettirmesi zor olan kişilerdir.⁹¹ Günah ve israf olmaksızın kendisi için borçlanan ve bunu ödeme imkânı olmayanların borcun mahiyetine ve borçlanma gerekçesine göre zekât alması, fukahâ arasında ihtilafli bir mevzudur.⁹²

Hanefîler gârimi; üzerinde borç olup bu borçtan fazla olan bir nisaba

⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 3/288; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/563 ve 1/566; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/781.

⁸⁷ Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/566.

⁸⁸ Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/146-147; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 7/239; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/564; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/782.

⁸⁹ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 7/238; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/565.

⁹⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/782.

⁹¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/237.

⁹² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/782; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/259.

malik olamayan şeklinde tanımlamış ve borcunu ödemesi için kendisine zekât vermenin fakire vermekten daha öncelikli olduğunu zikretmiştir.⁹³ Mâlikîler ise insanlara olan bu borcun sefihlik veya haram şeylerde olmamak kaydıyla kişiyi utanç verici duruma düşüren bir borç/borçlu olduğunu ifade etmiştir. Borçlunun hür ve Müslüman olması, Hâşimî olmaması ve bu borcun -kefâret gibi Allah’a karşı değil- insana ait olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca borcuna yetecek bir mala malik olamayan kişinin hayatta olmasıyla sınırlı tutulmamış, ölümünden sonra da bu borcun zekâtтан ödenebileceğine hükmedilmiştir. Buna göre borcunu ödeyebilecek bir mala sahip olmaması gerekmektedir. Malı kendisine yetmekle beraber daha müreffeh bir hayat yaşamak için borçlandıysa kendisine zekât verilmemektedir. Şayet bu zarurî ihtiyaçları sebebiyle borçlandıysa, kendisine bu borçtan dolayı zekât verilebilmektedir. İçki ve kumar gibi dinen yasak olan hususlardan kaynaklanan bir borç olup, bundan tövbe ederse aynı şekilde borcu miktarınca kendisine zekât verilebilmektedir.⁹⁴

Şâfiî ve Hanbelîler meseleye daha genel bakarak bu borçlanmanın kendisi ve/veya başkası için olması ve tâatte ya da günahla olması arasında genel olarak ayırım yapmamakla beraber, bunun hangi zekât payından verileceğini detaylandırmışlardır. Bu borçlanma kişinin şahsî ihtiyaçlarından kaynaklanıyorsa, zekât alabilmesi için onun fakir olması gerekmektedir. Başkalarının -ehl-i zimmet de olsa canı ve malı telef ve gasp/soygun edilmesi sebebiyle- arasını düzeltmek için borçlandıysa- “Allah yolunda gazveye çıkan, onlarla ilgili görevi olan, borçluya malıyla bunu satın alan, miskin komşuları olup onlara tasadduk eden ve miskin zengine hediye vermesi olmak üzere zekât sadece beş kişi için helaldir.”⁹⁵ şeklindeki hadisten hareketle- zengin de olsa ona gârim payından zekât verilebilmektedir.⁹⁶

Buna göre Şâfiîler; (1) hasım olan iki topluluğun arasını ıslah için zengin de olsa borçlanan, (2) mübah veya günah olup tövbe etme şartıyla kendi ihtiyaçları için borçlanan ve (3) başkasına -mazmûn anının izniyle- kefil olup kendisinin bunu tazmin edecek durumu olmayan şeklinde borçlunun üç kısım olduğunu zikretmiştir. Son iki kısımdakilere borçlu sıfatıyla zekât verilebilmesi için bunu ödemekten aciz olması gerekirken,

⁹³ Cezârî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/563; *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/782.

⁹⁴ Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/148; Cezârî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/564; *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/782.

⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 18 (No. 1635)

⁹⁶ Dimyâtî, *İ'âneti't-tâlibîn*, 1/371-372; Beycûrî, *Hâşiyetü'l-Beycûrî*, 1/543-544; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, 7/244-245; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/782.

birinci maddede olanlar için böyle bir şart gerekli olmayıp, zengin olsa da gârim adı altında zekât alabilmektedir. Ayrıca üçüncü maddede zikredilen -mazmûn anının maddi imkanları müsait olmakla beraber- zâmin bunu ödemekte güçlük çekerek teberruda bulunursa, bundan dolayı da kendisine zekât verilebilmektedir.⁹⁷ Hanbelîler ise insanlar arasını ıslah etmek için borçlanan ve mübah veya haram olup tövbe edenler olmak üzere iki kısma ayırıp, borcunu ifa edecek kadar kendisine verileceğini ifade etmiştir.⁹⁸

7) سبيل الله (Allah'ın Yolu): Bu tamlama, cihat ve buna dair mühimmat ile hudut boylarındaki nöbet de bu kapsamda kabul edilmiş⁹⁹ ve zekât fıkıhındaki tanımı ve kapsamı fakihler tarafında değerlendirilmiştir. Öncelikle zengin de olsa cihada çıkan ve/veya gönüllü olan ve silah satın alınması gibi cihat için sarfedilen pay olduğu ifade edilmiş ve köprü veya fabrika yapımı gibi alanlarda da kullanılabileceği tartışılmıştır.¹⁰⁰

*“Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”*¹⁰¹ *“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın...”*¹⁰² ve diğer ayetlerde de buyurulduğu gibi “sebîl (yol)” genel olarak kullanıldığında gazve anlamında olduğu için, profesyonel askerler(in maaşı kendilerine yetiyorsa onlara bu paydan zekât verilmemekte) dışında gazveye çıkanlardır. Ancak bu pay adı altında zekât başkasına vermesi gerektiği için kendisi bu zekâtla gazveye çıkamadığı gibi, başkasını da kendi adına gazveye gönderemeyecektir.

599

Cumhura göre bu kişiler zengin olsa da ihtiyaç ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için kendilerine bu pay adı altında zekât verilebilirken, Ebû Hanîfe'den nakledilen en doğru görüşe göre fakir olması durumunda sadece alabilmektedir.¹⁰³ Mâlikîler'e göre dinen zengin olsa da hür ve Müslüman olan ve Hâşimî olmayan mücahitler olduğu ve kafir de olsa casuslar buna ilhak edilebilmektedir. Bu paydan kişiye verilen maddi destek dışında, bunun için silah ve binek alınması da sahîhken, bu bineğin yiyeceği ise beytûlmalden karşılanmaktadır.¹⁰⁴

Şâfiîler'e göre bu sınıf, gönüllü olarak gazveye çıkan askeri kütükte

⁹⁷ Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/566.

⁹⁸ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 7/243; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/565.

⁹⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/237.

¹⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, 4/92; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/259.

¹⁰¹ es-Saff 61/4.

¹⁰² el-Bakara 2/190.

¹⁰³ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/111; Bâbertî, *el-Înâye*, 1/587; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/563.

¹⁰⁴ Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/148; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/564.

onlar için tahsis edilen payı olmayanlardır. Bunlar zengin de olsa gidiş-geliş ve ikamet için ihtiyaç duyduğu miktarda kendilerine zekât verilebilmektedir. Aynı şekilde nafakasını ve giysisini temin etmesi gerekenlerin nafakası ile silah ve binitin değerini de bu pay adı altında alabilmektedir.¹⁰⁵ Hanbelîler ise kendisine infakta bulunacak bir divan olmadığı halde gazveye çıkanlar olduğu ve silah, binit, yeme, içme ve yurduna dönecek kadar kendisine yetecek miktarda zekât verilebilmektedir.¹⁰⁶

Ayrıca Şâfiî, Hanbelî ve bazı Hanefîler hacca gitmek isteyenleri de bu kapsamda kabul etmiş ve bu pay altında kendilerine zekât verilebileceğini ifade etmişlerdir. Bundan dolayı hac yapmak isteyen fakir olup, farz olan hac ve/veya umreyi yerine getirecek ya da bunu eda etmek için başkasına muhtaç kalmayacak şekilde kendisine bu paydan zekât olarak verilebilmektedir.¹⁰⁷ Ancak hac için zekât verildiğine dair seleften herhangi bir bilginin aktarılmamakla¹⁰⁸ beraber, ekonomik durumun haccın vücûb şartlarından sayılması fukahâ arasında ihtilaflı¹⁰⁹ olduğu için bu pay adı altında fakire zekâtın verilip verilemeyeceğinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

8) ابن السيل (Yolda Kalan): Sözlük anlamının “yolun oğlu” olduğu bu ————— 600
tamlama, yolculuk halinde olup malından uzak olan mecazî olarak “yolda kalmış” olan kişiler için kullanılmaktadır.¹¹⁰ Hac ve cihat gibi taat, sıla-i rahim gibi mendup veya günah olmayan mübah yolculuklarda yola çıkmak isteyenlere ve yardım edilmediği takdirde menzile ulaşmaktan aciz olanlara bu paydan zekât verilebilmektedir. Bu kişiler memleketinde zengin de olsa malına ulaşması mümkün olmadığı için yok hükmünde olduğundan dolayı, bu yolculukta kendisine yetecek miktarda zekât alabilmektedir.¹¹¹ Bunun dışındaki hususlar, ek şartlar ve kapsamı fukahâ arasında ihtilaflıdır.

Hanefîler’e göre malından uzak olan yabancıların öncelikle borçlanması uygun olmakla beraber, bunu yapmadığı/bulmadığı takdirde

¹⁰⁵ Dimyâtî, *Î’âneti’t-tâlibîn*, 1/376-377; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/566.

¹⁰⁶ el-Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/247; Cezîrî, *Kitâbü’l-fıkh*, 1/565.

¹⁰⁷ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâ’i*, 2/470; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, 2/782-783.

¹⁰⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/240.

¹⁰⁹ Sa’îd b. Abdilkâdir Bâşnefer, *el-Muğnî fî fıkhî’l-hacc ve’l-umre* (Beyrut: Dâru’bni Hazm, 2006), 19-21.

¹¹⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/237; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 10/259.

¹¹¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, 2/783.

kendisine ihtiyacı kadar zekât verilebilmektedir.¹¹² Mâlikîler'e göre bu seferin en azından mübah olması gerektiğinden dolayı, yol kesici gibi seferinde asi (el-âsî bî's-sefer) ve Hâşimî olmaması ile yolcunun hür ve Müslüman olması gerekmektedir. Bu kişi şartlar haizse memleketinde zengin olsa da malından uzak olup muhtaç olduğu takdirde kendisinin ikamet ettiği yere ulaşacak miktarda zekât alabilmektedir.¹¹³ Şâfiîler'e göre yolculuğunun günah olmadığı gibi şer'an geçerli bir gaye için olması gerekmektedir.¹¹⁴ Hanbelîler'e göre ise bu kişiler, yolculuğun niteliği haram iken sonra tövbe eden ve memleketi dışında bir yolculukta nafakası olmayan yabancılardır. Borç verecek birisini bulsa da memleketine ulaştıracak meblağ, kendisine zekât olarak verilebilmektedir.¹¹⁵

2.3. Lafzi Değerlendirmelerin Zekâtın Dağıtılmasında Etkisi

Ayetin hasr edatıyla başlamış olmasından hareketle zekâtın - mezhepsel ihtilaflar bir yana genel olarak- sekiz sınıfla sınırlı olduğu ve bunların dışındakiler verilemeyeceği ifade edilmektedir. Ancak günümüzde bu sınıflardan genel olarak sadece fakir, miskin, borçlu ve az da olsa yolda kalmış olanların olduğu bilinmektedir. Ayetteki zekât sınıflarının sıralanması ve lafzi değerlendirmelerin sonucunda, zekâtın belli bir grupta sınırlı tutulup tutulmayacağı, kendilerine zekât verilen şahısların müfret veya cem olmasının gerekli olup olmadığı fukahâ tarafından tartışılmıştır. 601

Hız. Ömer (ö. 23/644), Hız. Ali (ö. 40/661) ve İbn Abbâs gibi sahabe ile Hasen el-Basrî gibi tabiine nispet edilen görüşü esas alan cumhura göre ayette sekiz sınıf olarak zikredilmesindeki gaye, seçenek sunularak bunların dışındakilere vermenin câiz olmadığını beyan ettiği için tek bir sınıfa zekât verilebilmektedir.¹¹⁶ Haneî ve Mâlikîler, bunun yanı sıra tek bir şahsa da verilebileceğini ifade etmiştir.¹¹⁷ Hatta Mâlikîler bu şekilde ihtiyacı fazla olana vermenin mendup olduğunu zikretmiştir. Ancak Haneîler, nisap ve daha fazla miktardaki bir meblağı tek bir kişiye vermenin kerâhetle câiz olduğunu söylemiştir. Bu kişinin borçlu ve/veya bakmakla yükümlü olduğu (ve verilen zekât, aralarında tevzi edildiği takdirde kişi başına nisap miktarına ulaşmadığı takdirde) aile bireylerinin çok olması durumunda ise

¹¹² Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/111; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/563.

¹¹³ Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/149; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/564.

¹¹⁴ Beycûrî, *Hâşiyetü'l-Beycûrî*, 1/545; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/566.

¹¹⁵ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 7/252, 7/272-273; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/565.

¹¹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8/108; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/237.

¹¹⁷ Bâbertî, *el-İnâye*, 1/587; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 2018), 3/122.

mekrûh olmadığını zikretmişlerdir.¹¹⁸ Ancak gerekli olmasa da ihtilaftan kurtulmak ve bunun yeterli olduğunu kesin bilmek için sekiz sınıfa verilmesinin müstehap olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁹

Bunun tek bir kişiyle sınırlı tutulabilmesinin delili “-el takısı” olarak çoğul gelen sınıfların (istiğrâk/tümü olacak şekilde) hakikate hamledilmesi mümkün olmadığı gibi, bu takının cins için gelmiş olması bu sınıfların cem olmasına engel teşkil etmesi şeklindeki lafzi değerlendirmelerdir. Zira “her sadakanın her fakir için olması” şeklindeki şümulü makul değildir. Bundan dolayı (tek bir kişi olarak gerçekleşebilen bir) cins şeklinde mecaz olarak değerlendirilmesinin gerektiği ifade edilmektedir.¹²⁰ Ayrıca -Hz. Peygamber’in Mu’âz b. Cebel’i (ö. 17/638) Yemen’e gönderince “...Zenginlerinden alıp fakirlerine vermek üzere bunun, Allah’ın farz kıldığı bir sadaka/zekât olduğunu onlara bildir!”¹²¹ şeklinde sadece fakirleri zikretmesinden dolayı- zekâtın tek bir sınıfa verilebileceği hükmüne varılmıştır.¹²²

Şâfiîler ise zekâtın -ve fıtır sadakası da dahil olmak üzere vacip olan bütün sadakaların ayette (çoğul olarak) gelen “sadakalar” kelimesinden hareketle- sekiz sınıfa verilmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ayette sınıflar(ın çoğu), temlik (: sahip olma) lâmu ile zikredilerek zekât, onlara izafe edilmiş ve bu sınıflar teşrîk (: ortak olma) anlamındaki vâdan hareketle bunun tümü, onların mülkü ve aralarında ortak olduğu zikredilmiştir. Zekâtı devlet başkanı dağıtıyorsa -bunu bir emek karşılığı yapan amil için belirlediği miktardan başlayıp, geri kalan sınıflarda eşit olmak suretiyle- sekiz sınıfa, malik veya vekili dağıtıyorsa amilin payı düştüğü için yedi sınıfa, bunların tümü yoksa mevcut sınıflar arasında dağıtılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.¹²³

Tabiinden Ömer b. Abdil’azîz (ö. 101/720), ‘İkrime (ö. 105/723) ve

¹¹⁸ Bâbertî, *el-‘Înâye*, 1/597; Karâfî, *ez-Zahîra*, 3/140; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdil’azîz el-Hüseynî (İbn ‘Âbidîn), *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/303-304.

¹¹⁹ Cezîrî, *Kitâbü'l-fikh*, 1/563, 1/565; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/777-778; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/258.

¹²⁰ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/777-778; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/236.

¹²¹ Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2018), “İmân”, 7 (No. 19).

¹²² Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/776-777.

¹²³ Mustafâ el-Hın - Mustafâ el-Buğâ - ‘Alî eş-Şerbecî, *el-Fikhü'l-menhecî* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2008), 1/322-323; Cezîrî, *Kitâbü'l-fikh*, 1/567; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/777; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 10/258.

Zühri, zekâtın sekiz sınıfın tümüne verilmesini gerekli görmüştür. Şayet sekiz sınıftan biri olmazsa zekâtın bu payı, geri kalan sınıfların sayısına göre aralarında bölüşülmesi gerekmektedir. Ancak sınıflardan birisine verilenin, o sınıfın bütün fertleri arasında tevzi edilmesi zorunlu değildir.¹²⁴ Şâfiî'nin esas aldığı bu görüşe göre her sınıftan üç (olmak üzere dokuz) kişiden az olmaması zorunlu olmakla beraber, mümkün olduğu sürece bütün sınıfların zekâta dahil edilmesi müstehaptır. Sınıfların (çoğu) cem olarak zikredilmesi ve (tek kişi olması yeterli olduğu için amil hariç) bunun minimum sayısının üç olması gerektiğinden, herhangi bir sınıftan iki kişiye verildiği takdirde üçüncüsünün payı için zâmin olunmaktadır. Ancak Şâfiîler'den bir grup, fıtır sadakasının üç fakir veya miskine vermesini cevaz verdiği için, Rûyânî (ö. 502/1108) "fetva açısından mezhebimizle amel etmenin mazur olduğunu" dile getirerek, iki sınıftan üç (olmak üzere toplam altı) kişiye verilmesinin tercihi olduğunu söylemiştir.¹²⁵

Sonuç

Zekât Kur'an'ın birçok ayetinde geçmekle beraber, buna dair detaylar -bir âyet dışında- verilmeden daha çok ilkesel bir şekilde zikredilmiştir. Zekâtı konu edinen diğer ayetlere nispetle ayrıntılı bir şekilde bilgi verilen tek yer, Tevbe suresinin altmışıncı ayetidir. Bu ayet, kendisinden önce ve sonrakı ayetler arasında mutarıza olarak gelmiş ve zekâtın kimlerin yararlanacağı liste halinde sıralanmıştır. Hasr edatıyla başlayan ayette zekât için birçok maddî yardımı da kapsayacak şekilde sadaka kelimesi kullanılmıştır. Çoğul olarak kullanılan bu lafız, zekâtla ilgili birçok malın olduğu değerlendirilmiştir. Bunun zekât olan farz bir sadaka olduğu ayetin sonunda kullanılan "farîza" kelimesi ve Sünnet ile sabit olmuştur. Sonrasında kendilerine zekât verilen sekiz sınıf liste halinde sıralanmıştır. Bu esnafın sıralanması, tesmiyesi, kemiyeti ve kapsamı, kullanılan harf-i cerler, bu edatlara göre sınıfların gruplandırılması ve aralarındaki harfin değişmesi ve/veya tekrarı değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Sınıflarının tanımı ve kapsamı, nakli deliller başta olmak üzere lafzi değerlendirmelere dayandığı görülmüştür. Arap dilinde müşterek/birbirinin yerine kullanılan fakir ve miskin kimler olduğu tartışılmış ve bunun tanımıyla ilgili yoğun bir çaba harcanmıştır. İkisinin kapsamı -zekât dağılımında en az üç sınıftan minimum üç kişiye veya tüm sınıflara verilmesi gerektiğini söyleyen fakihlerin görüşleri dışında- lafzi bir

¹²⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/238.

¹²⁵ Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkh*, 1/567; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/777.

tartışmadan öteye gitmemiştir. Zekâtla ilgili pratik bir bilgi ortaya koymamış, daha çok vasiyet edilen kişiyi (fakir/miskin olarak) tayin etmede bir fayda doğurmuştur. Bu konuda kapsamıyla ilgili en çok detaya sahip olan sınıflardan biri de borçlular olduğu müşahede edilmiştir. Zekât, ihtiyaç esasına dayanan sosyal bir yardım fonu olduğu için zengin ve ibadet yönü olduğundan gayr-ı müslime verilmemektedir. Ancak borcun kaynağı ve mahiyetine göre zengin ve zimmî olanlara da bu sınıf adı altında zekât verilebileceğini değerlendirilmiştir. İhtilafın yoğun olduğu diğer bir sınıf da müellefe-i kulûb olup, kaç kısmı olduğu ve bunlara zekât verilmesinin amacı detaylı bir şekilde işlenmiştir. İman etmemiş olana verilen yardımın zekâttan olduğu tartışılmakla beraber, bunun dönemsel olduğu ön plana çıkmıştır. Hükümün mensûh olduğunu ve günümüzde bu sınıfların fiilî olarak yedi olduğu söylenmiştir. Bu yaklaşıma göre zekât sınıflarını sınırlandırılması durumunda diğer bazı sınıfların da olmadığı değerlendirilmiştir.

Ayetteki diğer bir lafzi tartışma, kullanılan harf-i cerler ve bunun anlama katkısının değerlendirilmesidir. İlk dört sınıf için temlik için lâm kullanılmış ve zekâtın onların bir hakkı olduğu belirtilerek diledikleri şekilde bunda tasarruf etme yetkisine sahip olduğuna işaret edilmiştir. İkinci dört sınıfta ise fî harfi kullanılmış ve zekât ile ilgili hakkeğin şahıslara değil, bu alanda kullanılmasına delalet etmesi için olduğu değerlendirilmiştir. Böylece zekâtın köle gibi herhangi bir özel mülkiyet hakkı olmayan şahıslarına ait olmadığı ve bunun sadece belli bir gaye matuf olarak kullanılabileceği vurgulanmıştır. Son dört sınıfta fî harfi tekrar etmiş ve aralarındaki münasebetle ikili bir gruplandırmaya gidilmiştir.

Lafzi değerlendirmelerin hükme etkisi olan diğer bir husus da sınıfların niceliğinin zekât dağılımına etkisi olduğu görülmüştür. Sadaka/zekât başta olmak üzere ilk dört sınıfın cem olarak gelmesine dikkat çekilmiş ve buna göre zekât verilmesinin gerektiği söylenmiştir. Lafzi değerlendirmeyi esas alanlar, zekâtın ve bu sınıfların çoğul gelmesinden dolayı en az üç sınıftan minimum üç kişi olmak üzere toplam en az dokuz şahsa verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çoğul olarak gelse de cins isim oldukları ve sınıflardaki kişilerin çokluğundan dolayı bunun bir kişi/sınıf ve birden fazla olanlara verilebileceğini söyleyenler çoğunluğu oluşturmuştur.

Kaynakça

- Akdemir, Hikmet. *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Aktaş, Beytullah. "Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri". *Diyanet İlmi Dergi* 51/2 (Haziran 2015), 67-86.
- Âmidî, Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011.
- Babertî, Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Başnefer, Sa'îd b. Abdilkâdir. *el-Muğnî fî fikhi'l-hacc ve'l-'umre*. Beyrut: Dâru'bni Hazm, 2006.
- Beycûrî, İbrâhim. *Hâşiyetü'l-Beycûrî 'alâ Şerhi'bni'l-Kâsım*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434/2013.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Kahire: Dâru's-Şa'b, 1987.
- Cezîrî, Abdurrahman. *Kitâbü'l-fikh 'ala'l-mezâhibi'l-erbe'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011. 605
- Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *el-Birhân fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Dimyâtî, Ebû Bekr 'Osmân b. Muhammed Şettâ. *Hâşiyetu İ'âneti't-tâlibîn 'alâ halli elfâzi Fethi'l-mu'în*. Dimeşk: Dâru'l-Menhel, 1429/2008.
- Dumlu, Emrullah. "Zekâtın Sarf Yerleri: Modern Tartışmalar ve Yeni Yorumlar". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. 765-806. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Erkal, Mehmet. "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 44/197-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Garnâtî, Muhammed b. İbrâhîm b. Zübeyr. *el-Burhân fî tertîbi suveri'l-Kur'ân*. Fas: Vizâretü'l-evkâf ve's-şüûnî'l-islâmiyye, 1990.

- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1432/2011.
- Hın, Mustafâ - Buğâ, Mustafâ - Şerbecî 'Alî. *el-Fıkhü'l-menhecî*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2008.
- İbn 'Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdil'azîz el-Hüseynî. *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1994.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru Suhnûn, ts.
- İbn Kesîr, İsmâ'îl el-Kuraşî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Kudâme, Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Muknî'*. Cîze: Dâru Hicr, 1415/1995.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2018.
- Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs *ez-Zahîra*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kârî, Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Fethu Bâbi'l-Înâye bi-Şerhi'n-Nükâye*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, ts.
- Kâsânî, 'Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2010.
- Kaya, Osman. "Tevbe Suresi, 9/60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerlerinden Müellefe-i Kulub Örneği". *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 42/6 (Eylül 2019), 2790-2801.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*.

Beyrut: Dâru'l-fikr, 1999.

Merdâvî, 'Alâüddîn Ebü'l-Hasen 'Alî b. Süleymân b. Ahmed. *el-İnsâf fî ma'rifeti'râcih mine'l-hilâf*. Cize: Dâru Hicr, 1415/1995.

Meydânî, Abdulğani el-Ğunaymî. *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz b. Alî. *Mirkâtü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012.

Müslim, Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 2018.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn et-Taberistânî. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

Ru'aynî, Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrahmân el-Hattâb. *Mevâhibü'l-celîl lişerhi Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

Semerkandî, 'Alâüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Şa'bân, Zekiyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kafi Dönmez. 607
Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Şâtübî, İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Muvâfakât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1432/2011)

Şirbînî, Muhammed b. el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2004.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *Muhtasari'l-me'ânî*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.

Yavuz, Yunus Vehbi. "Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât*. 308–312. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-'akîdeti ve's-şer'ati ve'l-menhec*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-mu'âsir, 1991.